

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проведено аналіз економічної безпеки сільськогосподарських підприємств Житомирської області на основі застосування авторської методики. Для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення її рівня, визначено вплив кожної зі складових на інтегральний показник. Сформульовано концептуальні засади механізму управління економічною безпекою на різних рівнях ієрархії. Запропоновано етапи реалізації організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств.

Постановка проблеми

Стабільне функціонування та зростання економічного потенціалу будь-якого підприємства в умовах ринкових відносин значною мірою залежить від наявності надійної системи економічної безпеки. Означена проблема є особливо актуальною для сільськогосподарських підприємств, специфіка діяльності яких ідентифікує потребу налагодження механізму подвійної адаптації до ринкових та природно-кліматичних умов. До того ж, макроекономічне середовище, з огляду на нестабільність аграрної політики, характеризується високим ступенем невизначеності, а, отже, забезпечення стійкого розвитку підприємств у галузі сільського господарства особливо потребує стратегічних засад планування діяльності на перспективу. За таких умов індикатором спроможності підприємств адаптуватися до зовнішніх мінливих чинників виступатиме рівень економічної безпеки як здатності ефективно використовувати підприємницький та виробничий потенціал.

Однак, наявність ряду невирішених проблем, зокрема висока ступінь зношеності ресурсного потенціалу та брак фінансово-інформаційної підтримки, низький рівень кваліфікації управлінського персоналу тощо, не дозволяють більшості сільськогосподарських підприємств самостійно забезпечувати економічну безпеку. Створення належних умов для реалізації процесу формування їх безпеки зумовлює необхідність розробки науково обґрунтованих концептуальних підходів. З огляду на це, системного дослідження потребують теоретичні та прикладні засади процесу управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств як запоруки та фундаментальної основи їх розвитку у мінливому ринковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Проблеми економічної безпеки підприємств викладені в працях Л. І. Донець [1], С. Н. Ільяшенка [2], В. І. Кириленка [5], Д. Ковальова [6], А. В. Козаченка, А. Н. Ляшенка, В. П. Пономарьова [7], А. М. Турила [9], В. В. Шликова [10] та ін. Однак, питання управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств у теоретичному і прикладному аспектах потребують більш поглибленого вивчення, що обумовлює вибір теми дослідження.

Мета роботи: на основі ідентифікації сучасного рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств Житомирської області розробити теоретико-методичні та практичні рекомендації щодо управління економічною безпекою підприємств галузі сільського господарства.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств.

При написанні статті було застосовано метод теоретичного узагальнення – при здійсненні аналізу результатів та формулюванні висновків; статистико-економічний метод, зокрема, його прийоми порівняння, індексний, групування – при визначенні економічної безпеки сільськогосподарських підприємств регіону та вплив її складових на інтегральний показник; табличний і графічний методи для наглядного зображення аналітичної та статистичної інформації тощо.

Результати досліджень

Економічна безпека сільськогосподарських підприємств характеризується стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатністю забезпечити реалізацію власних економічних інтересів, ефективно функціонувати та розвиватися в умовах конкуренції й господарського ризику. З іншої сторони, економічна безпека відображає можливість підприємства організувати свою діяльність з мінімальними втратами на основі комплексної оцінки його діяльності та своєчасного виявлення різних негативних чинників впливу на нього.

Для визначення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств Житомирської області зроблено аналіз 67 підприємств різних організаційно-правових форм. Оцінку пропонується здійснювати за допомогою 4-х рівнів: критичного, низького, середнього, високого. Високий рівень $0,76 \leq \text{Кеб} \leq 1$ показує, що економічна діяльність підприємства добре розвивається за кожною складовою і дозволяє за допомогою відповідних ресурсів ефективно розвивати наявний потенціал підприємства. Середній рівень $0,51 \leq \text{Кеб} < 0,75$ вказує на те, що відповідний критерій оцінки знаходиться в межах норми. Низький рівень $0,26 \leq \text{Кеб} < 0,50$ свідчить про те, що економічна діяльність підприємств незадовільна і спостерігається чітка тенденція до погіршення. Критичний рівень $0,00 \leq \text{Кеб} < 0,25$ – самий небезпечний для підприємства, він означає, що діяльність підприємства збиткова і близька до кризи.

На основі узагальнення отриманих результатів встановлено, що 1% сільськогосподарських підприємств Житомирської області, в середньому, за 2006–2010 рр. мають кризовий рівень економічної безпеки. Підприємства з низьким та середнім рівнями безпеки складають 42 та 52%, відповідно. До високого рівня економічної безпеки відноситься 5% підприємств, однак така їх частка є незначною.

Проведений аналіз дає можливість ідентифікувати зони економічної безпеки та розмежувати досліджувані підприємства відповідно: I – зона небезпеки, куди відносяться підприємства кризового та низького рівнів безпеки та II – зона безпеки середнього та високого рівнів безпеки (рис. 1).

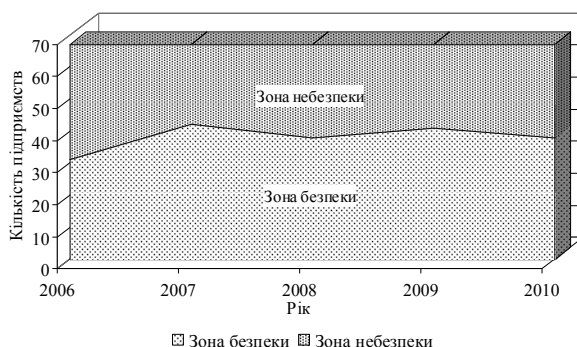

Рис. 1. Зони економічної безпеки сільськогосподарських підприємств Житомирської області

Джерело: власні дослідження.

Найбільша кількість підприємств у зоні економічної безпеки виявилася у 2007 р. – 63%, що на 17% більше, ніж у 2006 р. У звітному році спостерігається тенденція до їх зниження на 7% порівняно з 2009 р., що є наслідком кризи та нестабільної державної політики в Україні. Така ситуація вимагає зусиль держави та суб'єктів господарювання для дієвих заходів з підвищення рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Для прийняття комплексу управлінських рішень при вирішенні проблем формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств важливо визначити вплив складових на загальний рівень безпеки. Для цього застосували багатофакторне групування на основі методу кластерного аналізу. Кластерний аналіз провели у два етапи. Спочатку визначили кількість груп, після чого зробили безпосередньо розподіл підприємств. В основі багатофакторного групування лежить метод k-середніх. У результаті розрахунків до першої групи із найнижчим рівнем економічної безпеки (група 1) увійшли 17 підприємств, до другої (група 2) – 31, до третьої (група 3) – 15, до четвертої із найвищим рівнем економічної безпеки (група 4), – 4 підприємства. Найбільший вплив на рівень

загальної безпеки матиме та із складових, частка в інтегральному коефіцієнті якої є найбільшою. При цьому виявлено, що із зростанням інтегрального коефіцієнта підвищується рівень всіх складових економічної безпеки та відрізняється лише темп зростання коефіцієнтів окремих складових.

Середні значення інтегрального коефіцієнта економічної безпеки та її складових представлені в (табл. 1).

Таблиця 1. Середні значення показників економічної безпеки в межах кластерів

Показник економічної безпеки	Номер групи							
	1		2		3		4	
	значення	частка в загальній безпеці, %	значення	частка в загальній безпеці, %	значення	частка в загальній безпеці, %	значення	частка в загальній безпеці, %
Коефіцієнт економічної безпеки	0,22	100,00	0,36	100,00	0,51	100,00	0,71	100,00
Рівень кадрової безпеки	0,06	29,43	0,09	24,60	0,11	21,79	0,13	18,15
Рівень виробничої безпеки	-0,02	-7,16	0,01	3,57	0,03	6,61	0,08	11,20
Рівень екологічної безпеки	0,04	20,57	0,08	21,98	0,11	20,77	0,13	18,34
Рівень збугової безпеки	-0,02	-7,04	0,03	7,60	0,05	10,56	0,06	7,94
Рівень фінансової безпеки	0,08	35,77	0,08	23,56	0,11	21,36	0,19	26,81
Рівень ресурсно-технічної безпеки	0,06	28,44	0,07	18,68	0,10	18,92	0,12	17,56

Джерело: власні дослідження.

За даними таблиці видно, що у підприємствах усіх, без виключення, груп найбільший вплив має фінансова складова. Високий рівень економічної безпеки господарств також визначає кадрова та ресурсно-технічна складова. Тому саме вони потребують підвищеної уваги при розробці заходів зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Проведений аналіз є підґрунтям для побудови дієвого механізму управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств на різних рівнях ієрархії (рис.2).

Держава створює та регулює економічні умови діяльності сільськогосподарських підприємств. Це обумовлює необхідність розробки заходів зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств на макрорівні. Більшість сільськогосподарських підприємств відчувають нестачу

власних коштів для здійснення фінансово-господарської діяльності, що зумовлює зниження рівня їх економічної безпеки. Основними загрозами фінансовій безпеці є недоступність залучення кредитних ресурсів. Для вирішення даної проблеми на державному рівні пропонується посилення ролі держави у кредитній політиці через імплементацію таких заходів:

- створення механізму часткового або повного державного гарантування повернення позик;
- регулювання кредитної відсоткової ставки;
- використання пільгових режимів виплати боргів і позик у банках;
- вирішення проблеми довгострокового кредитування шляхом зняття мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення.

Найбільш поширеною формою довгострокового кредитування є лізинг. Враховуючи брак фінансових ресурсів, підприємства не можуть здійснювати оновлення основних фондів, що призводить до їх зношення. У таких умовах держава повинна сприяти розвитку лізингу як альтернативи придбання техніки та обладнання за рахунок банківського кредиту. Його перевагами для сільськогосподарських підприємств є:

- збереження власних коштів та їх перерозподіл на інші потреби;
- лізинг є економічно вигіднішим порівняно з купівлею техніки на умовах банківського кредитування;
- лізингові платежі включають до собівартості продукції, що знижує оподаткований прибуток підприємства;
- гнучкість лізингових платежів, оскільки їх можна здійснювати після отримання виручки з продажу продукції, отриманої на орендованому обладнанні;
- лізингове майно не зараховується на баланс підприємства, що дозволяє йому отримати інші кредити.

Використання лізингу дає можливість значно підвищити рівень ресурсно-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств на прийнятних умовах.

Рис. 2. Заходи зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств на різних рівнях ієрархії

Джерело: власні дослідження.

Важливим елементом удосконалення фінансово-кредитного механізму є страховий захист сільськогосподарського виробництва. При цьому, ринок страхування є недостатньо розвинений в галузі сільського господарства. Наразі страхується близько 3 % ризиків, тоді, як у більшості країн, цей показник сягає 70-80 %. Недосконалість чинного законодавства у даній сфері призвело до взаємної недовіри у страхувальників та страховиків. Страхування сприймається як вимушений засіб для отримання кредиту чи державної дотації. Основними причинами, що стримують його розвиток, є:

- відсутність гарантій виплати страхового відшкодування та їх несвоєчасність;
- низький обсяг пропозиції страхових послуг;
- неприйнятні умови страхування;
- недостатня інформованість про діяльність страхових організацій.

Для того, щоб вирішити дані проблеми та забезпечити страховий захист сільськогосподарських виробників, необхідна підтримка з боку держави. Для успішного функціонування системи страхування важливо застосувати

партнерство між приватним та державним секторами. Держава повинна виступати координатором та контролювати діяльність страхових організацій. Укладання договорів страхування з державною підтримкою сприятиме розвитку добровільного страхування сільськогосподарської продукції. Це відіграє позитивну роль у залученні інвестиційних ресурсів.

На рівні держави пропонується створити систему мотивації щодо підвищення рівня економічної безпеки шляхом включення відповідних заходів до програм фінансової підтримки підприємств. Дана підтримка повинна мати селективний характер для підприємств із нижчим рівнем економічної безпеки, що сприятиме їх розвитку, підвищення рівня безпеки галузі та продовольчої безпеки країни.

Для зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств на мікрорівні пропонується здійснювати систематичний моніторинг її рівня, що дасть можливість вчасно ідентифікувати загрози та розробити відповідні заходи з їх усунення та, відповідно, підвищення рівня економічної безпеки. Накопичення знань через консультаційно-навчальні заклади щодо питань економічної безпеки та з власного досвіду допоможе вчасно розпізнати загрози діяльності підприємству, врахувати ймовірність настання небажаних подій та спрогнозувати поведінку у разі зміни ситуації.

Для керівників підприємств запропоновано організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою на сільськогосподарських підприємствах, який складається з шести таких етапів: збирання інформації, обробка одержаної інформації, оцінка рівня економічної безпеки, моніторинг основних загроз та розрахунок їх прогнозованих значень, визначення стратегічних альтернатив, їх розробка, реалізація та аналіз ефективності впровадження (рис.3).

На першому та другому етапах здійснюється збір інформації. Відповідний фахівець обробляє, систематизує, узагальнює та упорядковує одержану інформацію з використанням прикладних комп'ютерних програм. На третьому етапі, згідно шістьма складовими економічної безпеки, визначається рівень безпеки за кожною складовою і розраховується інтегральний показник.

На наступному етапі проводиться моніторинг основних загроз та розраховується прогнозоване значення показника економічної безпеки. Прогнозування цих показників дозволяє, в значній мірі, здійснювати передбачення, яке ґрунтується на науковому аналізі дійсності, і передбачати тенденції й процеси в майбутньому, а також справитися з негативними ситуаціями, що дозволить підвищити рівень економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Для реалізації п'ятого етапу необхідно визначити стратегічні орієнтири щодо виявлених загроз та розробити відповідні заходи. Для високого рівня безпеки пропонується застосувати стратегію розвитку, яка передбачає підтримання існуючого рівня безпеки та використання наявного потенціалу для розвитку підприємства. Середній та низький рівень безпеки вимагає стратегію стабілізації, тобто управління безпекою та

відновлення потенціалу підприємства. Для критичного рівня варто використати стратегію виживання, що орієнтується на внесення змін в діяльність підприємства та його структуру. На шостому етапі оцінюється вплив впроваджених заходів, дається загальна оцінка отриманих результатів та формуються висновки щодо подальшої діяльності підприємства.

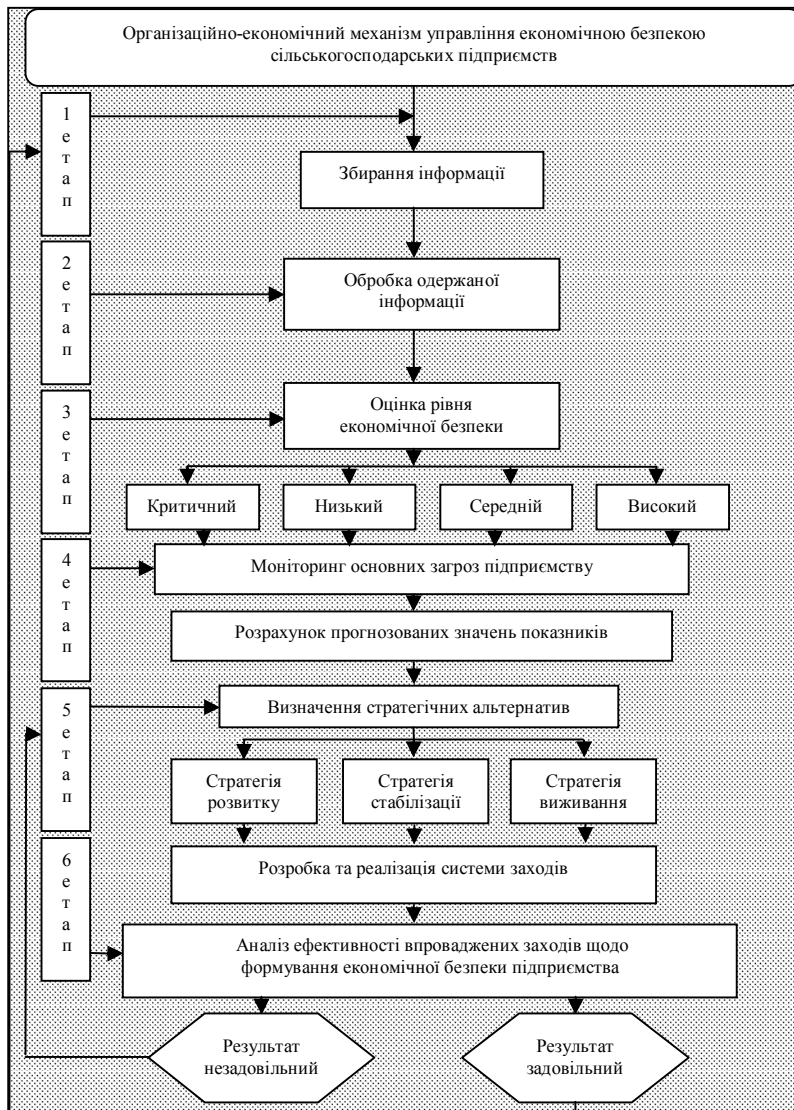

Рис. 3. Етапи реалізації організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств
Джерело: власні дослідження.

Висновки та перспективи подальших досліджень

У роботі проведена кількісна оцінка стану економічної безпеки сільськогосподарських підприємств Житомирської області. Визначено, що у 2010 р. у зоні економічної безпеки розташовано 57 % досліджуваних підприємств. Така їх частка є незначною, що вимагає значних зусиль держави та керівників підприємств для дієвих заходів із зміцнення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

За допомогою використання багатофакторного групування на основі кластерного аналізу встановлено, що найбільший вплив на рівень економічної безпеки мають фінансова, ресурсно-технічна та кадрова складові. Тому, концептуальними засадами механізму управління на макрорівні є посилення ролі держави у кредитній політиці, сприяння розвитку лізингу техніки та обладнання як альтернативи їх придбання, розвиток мережі страхових фондів й створити систему мотивації щодо підвищення рівня економічної безпеки, що сприятиме їх розвитку підвищення продовольчої безпеки країни.

Запропоновано організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств, який складається з шести таких етапів: збирання інформації, обробка одержаної інформації, оцінка рівня економічної безпеки, моніторинг основних загроз та розрахунок їх прогнозованих значень, визначення стратегічних альтернатив, їх розробка, реалізація та аналіз ефективності впровадження, дається загальна оцінка отриманих результатів.

Подальші дослідження передбачається спрямовувати на розробку та обґрунтування системи заходів з підвищення рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств за кожною складовою.

Література

-
1. Донець Л. І. Економічна безпека підприємства: навч. посіб./ Л. І. Донець, Н. В. Ващенко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
 2. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к ее оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальные проблемы экономики. – 2003. – № 3. – С. 12–19.
 3. Камишнікова Є.В. Методика оцінки рівня економічної безпеки металургійного підприємства / Є. В. Камишнікова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №11(101). – С. 77–82.
 4. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посіб. / М.І. Камлик. - К.: Атіка, 2005. – 240 с.
 5. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія / В. І. Кириленко. - К.: КНЕУ, 2005. – 232 с.

6. Ковалев Д. Количественная оценка уровня экономической безопасности предприятия / Д. Ковалев, И. Плетникова // Экономика Украины. – 2001. – № 4. – С. 35–40.

7. Козаченко А. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / А. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К: Лібра, 2003. – 280 с.

8. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. - К., 1999. – 462 с.

9. Турило А.М. Методика оцінки виробничої безпеки підприємства / А. М. Турило, С. В. Капітула // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №3. – С. 137–143.

10. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В. В. Шлыков. – СПб, 1999. – 138 с.
